

Küresel Askerileşme Ortamında Orta Asya Ülkeleri

Kanat Makhanov

Avrasya Araştırma Enstitüsü, Kazakistan

Stockholm Uluslararası Barış Araştırmaları Enstitüsü'nün (SIPRI) verilerine göre, küresel askeri harcamalar 2022-2024 döneminde eşit görülmemiş seviyelere ulaşmıştır. Yıllık bazda düzenli bir artışla 2.4 trilyon doların üzerine çıkan harcamalar, küresel Gayrisafi Yurtiçi Hasıla'nın (GSYİH) yaklaşık %2.3'üne tekabül etmektedir. Bu oran 2024 yılında %2.5'e yükselerek Soğuk Savaş'ın sona ermesinden bu yana kaydedilen en yüksek seviyeye ulaşmıştır. 2024 yılında askeri harcamalar toplam kamu harcamalarının %7.1'ini oluştururken, kişi başına düşen askeri harcama 334 dolara yükselerek 1990'dan bu yana kaydedilen en yüksek değerdir (SIPRI, 2025). Bu artış eğilimi neredeyse dünyanın tüm bölgelerinde gözlemlenmekte olup özellikle Avrupa, Doğu Asya ve Orta Doğu'da daha keskin bir yükseliş ivmesine sahiptir.

Rusya-Ukrayna savaşı veya Orta Doğu'da tekrar eden gerilimler gibi süregelen çatışmalar bu dinamiklerin başlıca itici gücü olarak görülse de, söz konusu artışın koşulları bu krizlerden çok önce oluşmaktaydı. Küresel askerileşme eğilimi; Orta Doğu'daki kalıcı istikrarsızlık, Hint-Pasifik bölgesinde yoğunlaşan ABD-Çin rekabeti, yeni bölgesel savunma yapılanmalarının ortaya çıkışı, iklim değişikliği ve zayıf yönetimle bağlantılı güvenlik kaygıları ile tekrarlayan silah modernizasyon döngüleri gibi çok sayıda faktör tarafından güçlendirilmektedir.

Küresel askerileşmeye ilişkin bu geniş ölçekli süreç, uluslararası ilişkiler kuramında sıklıkla "güvenlik ikilemi" kavramı çerçevesinde yorumlanmaktadır. Bu kavram, devletlerin kendi güvenliklerini artırma yönündeki çabalarının bir zincirleme tepki yarattığı duruma işaret eder. Devletler; askeri kapasitelerini genişletmek veya ittifaklarını güçlendirmek gibi genellikle savunma amaçlı tedbirler aldıklarında, diğer devletler bu niyetleri tam olarak kestiremediklerinden bu adımları

saldırgan nitelikteki hamleler olarak değerlendirme eğilimine girerler. Bu değerlendirme, karşı tarafın da kendi askeri kabiliyetlerini artırmasına yol açar ve bu adım da ilk devlet tarafından yeniden tehdit olarak algılanır. Böylece ortaya çıkan döngüsel dinamik; güvensizliğin ve karşılıklı silahlanmanın kademeli biçimde derinleşmesine, gerilimlerin artmasına ve hatta kasıtlı bir saldırıya niyet bulunmasa dahi çatışma riskinin yükselmesine neden olur.

Orta Asya, oldukça militarize bir jeopolitik ortamda konumlanmaktadır. Bölge hem Rusya ve Çin'le hem de dolaylı olarak Türkiye üzerinden NATO'yla komşudur. Ayrıca siyasi otoritenin büyük ölçüde paramiliter yapılar aracılığıyla sürdürüldüğü Afganistan'a da sınırdır. 2024 yılında bölgenin toplam askeri harcamaları yaklaşık 1.9 milyar dolar olarak gerçekleşirken; bu rakam 2023'e kıyasla %5.5'lik bir düşüşe ve son dokuz yılda toplamda %25'lik bir azalmaya işaret etmektedir (uz.kursiv.media, 2025). Bu daralma, Orta Asya'yı "güvenlik ikilemi" çerçevesinde yapısal ve dezavantajlı bir konuma yerleştirmektedir; zira bölgenin etrafındaki hemen hemen tüm güçler GSYİH'larının daha büyük bir bölümünü savunmaya ayırmakta ve askerileşme eğilimini istikrarlı biçimde sürdürmektedir. 2024 yılında Rusya'nın askeri harcamalarının GSYİH'sına oranının %7.1 olduğu tahmin edilirken; bu oran Çin'de %1.7, İran'da yaklaşık %2.0, Hindistan'da %2.3 ve Pakistan'da yaklaşık %2.7 oranındadır (SIPRI, 2025).

Buna karşılık, Orta Asya'nın toplam askeri harcamaları 2024 yılında 6.57 milyar dolar seviyesine ulaşmış olup bu rakam bölge GSYİH'sının yalnızca %1.32'sine tekabül etmektedir. Bölge içinde dikkat çekici farklılıklar da bulunmaktadır: Tacikistan'ın yaklaşık 446 milyon dolarlık askeri harcamaları GSYİH'sının %3.14'üne tekabül ederek oransal olarak bölgede

lider konumdadır. Miktar olarak ise Özbekistan 2.8 milyar dolarlık askeri harcamasıyla (%2.44) başı çekerken, onu 2 milyar dolar (%0.69) ile Kazakistan, 1.1 milyar dolarla (%1.77) Türkmenistan ve 222 milyon dolarla (%1.27) Kırgızistan takip etmektedir (Uz.kursiv.media, 2025; Dünya Bankası, 2025). Her ne kadar Orta Asya'da askeri bütçeler son yıllarda genel olarak artış göstermiş ve küresel eğilimleri yansıtmış olsa da, bu artışın ölçeği ve hızı bölgenin çevresindeki hızlı artışla karşılaştırıldığında sınırlı kalmaktadır. Bu nedenle, Orta Asya devletleri değişen güvenlik ortamında daha zayıf bir konumda olmaya devam etmektedir.

Orta Asya'daki silahlı kuvvetlerin bir diğer kısıtı ise Sovyetler Birliği'nin dağılmasından bu yana kayda değer bir modernizasyon sürecinin yürütülmemiş olması ve orduların büyük ölçüde güncelliğini yitirmiş yapılara sahip bulunmasıdır. Beş devletin tamamı, 1991 yılında geniş ancak yaşlanmış bir envanter devralmış; bu envanter bugün halen kullanımda olan Sovyet dönemine ait uçaklar, zırhlı araçlar, topçu sistemleri ve hava savunma unsurlarından oluşmaktadır. Bu ekipmanın önemli bir kısmı artık 30 ila 50 yıllık bir yaş aralığındadır ve sınırlı modernizasyon, yedek parça eksikliği ile çağdaş platformlarla zayıf birlikte çalışabilirlik gibi sorunlarla anılmaktadır. Çeşitlendirme çabaları başlamış olmakla birlikte, esas olarak Türkiye'den (özellikle insansız hava araçları ve elektronik sistemler) ve Çin'den (araçlar ve İHA'lar) yapılan tedariklerle sınırlı kalmaktadır. Ancak genel tedarik hacmi halen mütevazıdır. Orta Asya devletleri toplu olarak küresel silah ithalatının %1'inden çok daha azını oluşturmaktadır (SIPRI, 2024) ve bu oran 2022 sonrası dönemde yalnızca hafif bir artış gösterdi. Dolayısıyla askeri modernizasyon bölge için stratejik bir öncelikten ziyade, ulusal savunma gündemlerinde ikincil konumunu korumaktadır.

Orta Asya genelindeki yerel savunma sanayileri ise hafif silah üretimi, temel montaj ve tamir faaliyetleriyle sınırlıdır; hiçbir devlet modern tank, uçak veya füze sistemi tasarlayacak ya da üretecek kapasiteye sahip değildir. Bu alanda en ileri örneği Kazakistan oluşturmaktadır; ancak bu durum esasen Türkiye ve Güney Afrika ile yürütülen ortak girişimlere dayalıdır ve teknolojik egemenlik burada dahi oldukça sınırlıdır. Bölgenin toplam askeri-sanayi üretimi yalnızca yıllık birkaç yüz milyon dolar düzeyindedir ve

çoğunlukla düşük karmaşıklıkta üretim ile lisanslı montaj süreçlerinde yoğunlaşmaktadır. Orta Asya devletlerinden hiçbiri ileri düzey savunma sistemleri üretmemekte olup yerel sanayiler yapısal olarak dış teknolojik girdilere bağımlı durumda kalmaktadır. Bu bağımlılık, bölgenin genel askeri kırılabilirliğini pekiştirmekte ve komşu güçler arasındaki artan askerileşmeyle şekillenen güvenlik ortamında Orta Asya'yı göreceli olarak daha zayıf ve savunmasız bir konuma sürüklemektedir.

Askeri iş birliği bağlamında Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan, Özbekistan ve Türkmenistan'a toplu bir bütün olarak atıfta bulunmak yerinde bir tespit olmayacaktır. Çünkü beş ülkeyi kapsayan birleşik bir Orta Asya savunma çerçevesi ya da çok taraflı bir askeri ittifak bulunmamaktadır. Bunun yerine güvenlik iş birliği parçalı bir yapı arz etmekte ve çoğunlukla seçici ikili düzenlemeler ya da Rusya ile Kolektif Güvenlik Antlaşması Örgütü (KGAÖ), Çin ile Şanghay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ), Türkiye ile Türk Devletleri Teşkilatı (TDT) gibi dış yönelimler üzerinden şekillenmektedir. Bu çeşitlilik yalnızca farklı tehdit algılarını değil, aynı zamanda bölgedeki dış politika yönelimlerinin birbirinden belirgin şekilde ayrıştığını da yansıtmaktadır. Orta Asya devletleri arasındaki ilişkiler genel olarak uyum içerisinde olmasına rağmen çeşitli dönemlerde örtülü gerilimlere sahne olabilmektedir; hatta Kırgızistan ile Tacikistan arasındaki yakın dönem sınır çatışmalarında görüldüğü gibi, zaman zaman açık karşılaşmalara da dönüşebilmektedir. Sınır belirleme sürecindeki tamamlanmayı bekleyen sorunlar, özellikle yoğun nüfuslu güney bölgelerinde yer alan enklavlar, iç içe geçmiş yerleşimler ve su ya da otlak gibi kıt kaynaklar üzerindeki rekabet, dönemsel ihtilaflara yol açmaktadır. Bu nedenle, çözülmemiş toprak ve kaynak meselelerine dayanan bölge içi çatışma ihtimali, çevredeki büyük güçlerin dış saldırganlığına kıyasla daha yüksek olabilmektedir.

Orta Asya devletlerinin stratejik koşulları göz önünde bulundurulduğunda, silahlı kuvvetlerin kapsamlı bir modernizasyonu uzun vadeli bir öncelik olmayı sürdürmektedir. Her ne kadar her ülke kademeli iyileştirmeler gerçekleştirmiş olsa da, son veriler birçok devletin 2024 yılı küresel askeri harcama ortalaması olan GSYİH'nın %2.5'inden az kaynak ayırdığını ve bu durum bölgenin yatırım hızının küresel askeri dönüşüm eğilimleriyle uyumlu olmadığını göstermektedir.

Bu çerçevede; tedarik kaynaklarının çeşitlendirilmesi, daha yeni teknolojilerin benimsenmesi ve mümkün olan alanlarda üretimin yerleştirilmesi gibi anlamlı bir modernizasyonu destekleyecek bir savunma harcaması düzeyine ulaşmak gerekmektedir. Bu durum, güvenlik ortamında silahlı kuvvetlerini yetkin ve uyarlanabilir kılmak isteyen Orta Asya hükümetleri için giderek daha gerekli hale gelmektedir. Bu bağlamda, güvenlik alanında Türkiye ile mevcut TDT kurumsal çerçevesi üzerinden iş birliğinin genişletilmesi, bir dizi nedenle en uygulanabilir ve verimli yol olarak öne çıkmaktadır. Türkiye, Rusya-Çin güç dengesi içinde güvenli bir ortak olarak konumlanmakta ve bu durum Orta Asya hükümetlerinin dengeli diplomasi paradigmasıyla uyum sağlamaktadır. Üstelik Türkiye ile bölge arasında 30 yıla yayılan istikrarlı iş birliği, söz konusu angajmanı destekleyebilecek bir kurumsal zemin yaratmaktadır. Ayrıca Türkiye, savunma sanayii kapasitesini aktif biçimde genişletmekte ve küresel pazarda güvenilir, kaliteli askeri teçhizat sağlayıcısı olarak konumunu pekiştirmeye devam etmektedir. Nitekim Türkiye'nin savunma ihracatının dört yıl içinde 2.3 milyar dolardan 7.1 milyar doların üzerine çıkarak üç kattan fazla artış göstermesi, Türkiye'yi kendi milli savunma sanayisini güçlendirmek isteyen Orta Asya ülkelerine iyi bir örnek teşkil etmektedir (Dinçel, 2025). Bu çerçevede iş birliğinin yoğunlaştırılması; subay eğitimi ve operasyonel tecrübe paylaşımından belirli askeri teçhizat türlerinde yerleştirilmiş üretime kadar uzanan çeşitli biçimler alabilir. Sonuç olarak, bölgesel güvenlik dinamiklerinin hızla değiştiği bir dönemde Türkiye ile derinleşecek bir savunma iş birliği, Orta Asya devletleri için hem sürdürülebilir modernizasyon hem de stratejik denge açısından kritik bir fırsat sunmaktadır.

Kaynakça:

Dinçel, Serdar (2025). Türkiye'nin savunma sektörü Avrupa'nın yeniden silahlanmasında kilit aktör olarak öne çıkıyor. Alınan yer: <https://www.aa.com.tr/en/europe/explainer-turkiye-s-defense-sector-emerges-as-key-in-europe-s-rearming/3650271?utm>. Erişim tarihi: 08.12.2025.

SIPRI (2024). Uluslararası silah transferlerinde eğilimler, 2019–2023. SIPRI Bilgi Notu, Mart 2024. Alınan yer: <https://www.sipri.org/publications/2024/trends-international-arms-transfers-2019-23>. Erişim tarihi: 18.09.2025.

SIPRI (2025). Dünya askeri harcamalarında eğilimler, 2024. Alınan yer: <https://www.sipri.org/publications/2025/sipri-fact-sheets/trends-world-military-expenditure-2024?utm>. Erişim tarihi: 18.09.2025.

SIPRI (2025). Dünya askeri harcamalarında eğilimler, 2024. Alınan yer: https://www.sipri.org/sites/default/files/2025-04/2504_fs_milex_2024.pdf?utm. Erişim tarihi: 20.09.2025.

Uz.kursiv.media (2025). Orta Asya 2024'te savunmaya ne kadar harcadı? Alınan yer: <https://uz.kursiv.media/en/2025-05-01/how-much-did-central-asia-spend-on-defence-in-2024/>. Erişim tarihi: 18.09.2025.

Uz.kursiv.media (2025). Özbekistan savunma harcamalarında komşularını geride bıraktı. Alınan yer: <https://uz.kursiv.media/2025-03-19/uzbekistan-oboshel-sosedej-po-zatratam-na-oboronu/>. Erişim tarihi: 18.09.2025.

World Bank Data (2025). GSYH (cari ABD doları). Alınan yer: <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD>. Erişim tarihi: 18.09.2025.